

СЛАВЕНИЗМИ У БАНАТСКОМ АЛМАНАХУ² (1827)

У раду су анализирани славенизми у *Банатском алманаху* из 1827. године. Ексерпирани славенизми разматрани су, пре свега, с фонетског становишта, а дате су и неке напомене о њиховој творбеној структури. Посебна пажња посвећена је славеносрбизмима, лексичком слоју насталом у процесу србизације славенизама, односно начинима на које је та србизација остварена у *Банатском алманаху* (1827). Анализа је потврдила да славенизми и у трећој деценији XIX века чине знатан лексички слој и код оних писаца који пишу претежно народним језиком, али су они у великој мери посрбљени у *Алманаху*. Србизирање се на фонетском плану врши у правцу српскословенског језика, с једне стране, односно у правцу српског народног језика, с друге стране. С обзиром на народни карактер језика аутора *Банатског алманаха*, сви славенизми су морфолошки адаптирани у духу српског народног језика.

Кључне речи: Банатски алманах, славенизми, фонетика, творбена структура, славеносрбизми, србизација.

0. *Банатски алманах* је први часопис на српском језику који је изашао у Темишвару. Алманаси су били периодичне публикације, са занимљивим прилозима и календаром на почетку. То нису били књижевни часописи, већ годишњаци и имали су мање-више устаљену структуру: календарски део, астрономски изгледи за текућу годину, практични савети, поучна морална штива, белетристички и разнородни прилози [Бугарски, 2014: 26]. Карактеристично је да су аутори алманаха најчешће сами писали и проналазили текстове [Граховац, 1993: 17].

Банатски алманах „састављен Димитријем Тиролом” издат је у три годишта (за 1827, 1828. и 1829. годину). Треће годиште објављено је са новим календаром и додатком који је претходне године већ био штампан.

Највероватније је Тирол био једини аутор прилога у *Алманаху*, иако се уз један чланак помиње др Георгиј Чокрљан, мада нигде не стоји да је он

¹ jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs

² У оригиналу Банатски алманах за годину 1827. Димитријем Тиролом састављен. Прва година. У Темишвару. *Банатски алманах* се чува под ознаком РСТСр I 1116/1827 у Библиотеци Матице српске у Новом Саду [Цветковић Теофиловић, 2013: 256]. За потребе ексерпције грађе послужило нам је електронско издање у Дигиталној библиотеци Матице српске, чија ће интернет адреса бити наведена на крају рада.

аутор већ „по г. др Чокрљану“ [Бугарски, 2014: 28]. Бавећи се језиком трију приповедака из *Алманаха* за 1827. годину И. Цветковић Теофиловић [2013: 257] несумњиво је утврдила да је њихов аутор Димитрије Тирол.

1. Предмет овог рада јесу славенизми у *Банатском алманаху*. Грађа за рад ексцерпирана је из првог годишта (1827). Анализом је обухваћен забавно-практични део, где се налазе чланци и поучне приче. Изостали су календар, називи празника, као и властита имена, наслови чланака и песме. Ексцерпирана грађа је анализирана пре свега са фонетског становишта, уз извесне напомене које се тичу морфолошког, творбеног и лексичког плана.

2. Термин *славенизам* различито се дефинише у нашој науци. Многи филолози под славенизмом подразумевају само речи рускословенског и руског порекла указујући на постојање хибридних форми. Код различитих аутора јављају се и различити термини: *руско-словенизми*, *славенорусизми*, *славенизми руске обојености*, *црквенословенизми*, *русизми* и др. [Зорић, 2013].³

Најпотпунију дефиницију славенизама даје С. Стијовић бавећи се славенизмом у Његошевим песничким делима. Он под појмом *славенизам* подразумева речи и особине „које припадају српскословенској, рускословенској, заједничкој црквенословенској и руској лексици, укључујући и разне позајмљенице у овим језицима”, а такође и хибридне творевине, то јест оне облике „који садрже особине и црквенословенског, без обзира на редакције, или руског, и нашег језика” [Стијовић, 1992: 13].

При ексцерпцији грађе држали смо се ове дефиниције. Позајмљеницама које су дошле у српски језик из других језика посредством рускословенског и руског, осим у неколико примера, нисмо се посебно бавили.

2.1. Треба свакако дати напомену шта нам је служило као критеријум при издвајању славенизама. Нејављање у Вуковом *Рјечнику* из 1852, а потврда у неком од следећих речника: СЦСРЈ, 1847; Срезњевски, 1893, 1902, 1912; Петковић, 1935; Станковић, 1998 – били су основни критеријуми за сврставање речи у славенизме.⁴ Имали смо у виду и то да је и сам Вук у оба издања *Рјечника* унео одређени број славенизама [Ивић, 1986: 307–308; Цветковић, 2005].

³ Статусом славенизама у научној литератури опширније се бавила М. Зорић [2013], па се нећемо посебно задржавати на овом проблему.

⁴ Од помоћи су били и речници у Зорић, 2004 и Стијовић, 1992.

3. Анализирајући језик Димитрија Тирола, И. Цветковић Теофиловић [2013] утврдила је да је Тирол писао језиком веома блиским српском народном језику. Да је подржавао идеју писања на народном језику, показује и његова сарадња са Вуком, кога је обавестио о намери да објави *Алманах*. Иако је тридесетих година XIX века, када је *Алманах* излазио, славеносрпски језик био у великој мери србизиран, по многим особинама изједначен са шумадијско-војвођанским дијалектом, задржао је велики број славенизама.

4. Славенизми⁵ ће, како је већ поменуто, бити пре свега разматрани с фонетског становишта према класификацији коју употребљава Стијовић [1992].⁶ С обзиром на то да је језик Димитрија Тирола у *Алманаху* на морфолошком плану једнак са народним језиком [Цветковић Теофиловић, 2013, 262–264], свега се на неколико места употребљава морфолошки славенизам.

4. 1. Славенизми са заједничким српскословенским и рускословенским фонетским особинама

У ову групу спадају речи које имају као фонетско обележје групу *жд* и суфикс *-ије* јер су ове две особине биле заједничке српској и руској редакцији старословенског језика [Стијовић, 1992: 57–58]. Није забележен велики број примера са првом особином: *принужденъ* (86),⁷ *угождаваше* (109), *разсуждаваю* (110), *награждаваше* (113), *надеждопуный* (121), *обхожденіе* (124), *осуждава* (128), *нужда* (132), *возбуждава* (136), *побужденія* (140), *учрежденія* (162), *обсажденія* (188). Примера са суфиксом *-ије* далеко је више: *поселенія* (84), *заиштишенія* (84), *оружіе* (86), *изображенія* (86), *наименованія* (88), *земљделіе* (88), *нападенія* (89), *обраштеніе* (94), *окончаніе* (96), *нештатіе* (109), *возвращеніе* (113), *спомошествованія* (124), *восхищеніемъ* (126), *побужденія* (140), *вѣроисповеданіе* (146–147), *учрежденія* (162), *повѣренію* (177), *обсажденія* (188) итд.⁸

⁵ И. Цветковић Теофиловић [2013: 266–267] дотиче се и лексике, тј. даје одређене напомене о славенизмима који су употребљени у трима анализираним приповеткама.

⁶ Стијовић [1992: 57–94] славенизме класификује на основу фонетских особина на: 1) славенизме са заједничким гласовним особинама српскословенског и рускословенског језика – групе *жд* и *ије*; 2) славенизме са српскословенским, затим 3) рускословенским (руским) и 4) мешовитим гласовним особинама – хибриди или славеносрбизми.

⁷ Примери су навођени у оригиналу са бројем стране на којој су пронађени у загради хронолошким редом.

⁸ Велики број славенизама нема никаквих редакцијских обележја (нпр.: *ползуе* (119), *источникъ* (126), *лопобитствомъ* (127), *губителя* (128), *чувства* (134) и др.). Утврђивање припадности српској или руској редакцији старословенског, или пак руском књижевном језику, и код једних и код других примера врши се на основу (историјских) речника, чиме се овом приликом нисмо бавили.

4.2. Славенизми са српскословенским фонетским особинама

4.2.1. Рефлекс полугласника

Са српскословенским рефлексом слабог полугласника у некадашњем префиксу *съ*⁹ забележено је свега неколико славенизама: *сазиданія* (85), *сакрyти* (122), *садружника* (129), *садржавале* (158).

4.2.2. Рефлекс назала предњег реда

У забележеним славенизмима се у неколико примера јавља српскословенски (српски) рефлекс некадашњег назала предњег реда (*е*): *паметодостойный* (86), *Славенскима* (101), *Свештеника* (106), *изредна* (113), *изредноправильный* (158). У свим примерима осим у примеру *Свештеника* српскословенским (српским) рефлексом србизирана је рускословенска (руска) лексема.

4.2.3. Вокално *р*

Рефлекс вокалног *р* у духу српскословенског језика забележен је у неколико примера: *првенство* (90), *срдачнымъ* (116), *пресрдечнымъ* (116), *дрзностно* (130), *дрзновенно* (144), *садржаваю* (154), *совршено* (188).

4.2.4. Група *шт*

Српскословенска група *шт*, којој у рускословенском одговара *шч*, јавља се у следећим примерима: *Свештеника* (106), *заштиштенія* (84), *обращеніе* (94), *преимушество* (110), *возвращеніе* (113), *восхоишава* (115), *спомошествованія* (124), *обштемy* (124), *сушество* (125), *восхиштеніемъ* (126), *обште* (130), *обшество* (131), *возвращаюћy* (132), *прелиштенія* (134), *сообраштеніе* (139), *штедроти* (141) и др. Ниједан пример није забележен са рускословенском групом *шч*. Штавише, у анализираним деловима *Алманаха* у употреби није ни графема *шч*.

Употребом групе *шт* посрбљују се речи из рускословенског језика. У примерима *обращеніе*, *обштемy* и *штедроти* могао је бити употребљен и српскословенски облик, с обзиром на то да за ове речи има потврда у српскословенском језику [Даничић, 1863; Стијовић, 1992: 137–227]. Лексему *свештеник*, у српскословенском облику, дакле са екавским рефлексом *јата* и групом *шт*, Вук је унео и у прво и у друго издање *Рјечника*. Реч *обшти* Вук уноси у оба издања *Рјечника* уз напомену у *Сријему* [Вук, 1818; 1852].

4.3. Славенизми са рускословенским (руским) фонетским особинама

4.3.1. Рефлекси полугласника

У односу на српски (и српскословенски) језик, где се разлика између полугласника изгубила још у X веку након што су се изједначили у корист

⁹ О рефлексу полугласника у позицијама типичним за српскословенски језик в. Младеновић, 1977: 11–14.

једног, који се касније вокализовао у *a*, рускословенски и руски језик сачували су разлику, која се огледа у различитим рефлексима – полугласник предњег реда дао је *e*, а полугласник задњег реда *o*. У *Алманаху* је забележен знатан број речи са рускословенским (руским) рефлексима полугласника.

Рефлекс полугласника предњег реда јавља се у следећим позицијама:

а) у корену речи у мањем броју примера: *честь* (85), *отечество* (91), *пришелаца* (95), *пришествіе* (100), *честну* (109), *пресрдечнымъ* (116), *безчестіе* (148), *любезницы* (176);

б) док је фреквентнији у суфиксима *-ески* и *-ествије/-ество*: *войническій* (85), *мужескій* (110), *човеческо* (127), *человѣческимъ* (127), *отечество* (91), *разбойническа* (134), *дружескимъ* (176) и сл.; *посланичество* (96), *пришествіе* (100), *преимущество* (110), *мложество* (121), *сушество* (125), *мужествомъ* (126), *обшество* (131), *Естества* (134), *художествомъ* (171), *Височество* (177) и др.¹⁰

Рускословенски (руски) рефлекс некадашњег полугласника задњег реда забележен је у префиксима *во-*, *воз-/вос-*, *со-* и једном у предлогу *со*: *вовѣсили* (100), *восиліо* (104), *воистину* (111), *вовѣрити* (125), *вооружати* (126) и сл.; *воспльдовао* (85), *воспитавао* (108), *воспитаніе* (112) *возвращеніе* (113), *воздухъ* (115), *восхоштава* (115), *восхищеніемъ* (126), *возвращаюћу* (132), *невозможне* (143) и др.; *сочинявали* (83), *сосѣди* (84), *собранію* (88), *сосѣдне* (90), *соедини* (95), *союзу* (98), *согласія* (115), *содружнице* (115), *сочеловѣка* (123), *соградъана* (124), *собољзнованіе* (126), *состояваше се* (132), *сообращеніе* (139), *совѣсти* (140), *совѣтуе* (142), *собору* (176), *совршено* (188) и др.; *со* (188).

4.3.2. Вокал *јат*

Вокализам језика Димитрија Тирола одликује екавски рефлекс *јата*, али се *јат* по традицији и даље пише у одређеном броју примера [Цветковић Теофиловић, 2013: 258].

У пронађеним славенизмима *јат* се углавном пише где му је по традицији место: *примѣчава* (84), *опредѣлити* (85), *укрѣплѣнъ* (86), *побѣдитель* (87),¹¹ *сосѣдне* (90), *извѣстію* (94), *предѣлъ* (95), *поспѣшеніемъ* (96), *свидѣтелству* (100), *вовѣсили* (100), *опредѣленно* (103), *добродтеѣлне* (111), *терпѣніемъ* (112), *имѣніе* (112), *свѣтиломъ* (115), *сосѣда* (117), *умѣренно* (119), *злодѣя* (121), *рѣшеніе* (121), *вовѣрити* (125), *человѣческимъ* (127), *сочеловѣка* (128), *землѣдѣліемъ* (131), *лицемѣрну* (139), *совѣсти* (140),

¹⁰ У основи славенизама *хероическомъ* (143), *астеническимъ* (155), *сифилитическогъ* (156), *медицескомъ* (156), *венерическогъ* (156), *идилческій* (157), који такође имају суфикс *-ески*, налазе се речи грчког и латинског порекла [Клајн–Шипка, 2010], али су у језик писаца славеносрпског периода вероватно дошле преко руског језика. Речи *астеническимъ*, *сифилитическогъ*, *венерическогъ* нисмо пронашли у Михајловић, 1972, 1974.

¹¹ О статусу суфикса *-тељ* више у: Ристић, 1982.

благодѣтеля (140), замѣшателства (145), вѣроисповеданіе (146–147), добродѣтель (149), повѣренію (177) и др.

Цветковић Теофиловић [2013: 258], позивајући се на А. Младеновића, сматра да се у оваквим случајевима мора рачунати на је-изговор *јата*, дакле у духу рускословенског (руског) језика. У славенизмима *човеколюбаць* (129), *човечества* (130), *човеческій* (159) јавља се *е* уместо *јата*, у посрбље-ној основи тих речи, за разлику од речи *сочеловѣка* (128), *человѣчскимъ* (127) и сл., где се *јат* пише, а његов изговор са *је* подржан је чињеницом да је основа ових речи у духу рускословенског (руског) језика. Примери славенизама са *е* уместо *јата* су веома ретки (*презрѣо* (113) и *призреніе* (126); *земљделе* (88) и *земљдѣлаць* (122) и сл.), што такође иде у прилог је-изговору.

4.3.3. Рефлекс назала предњег реда

Са рускословенским рефлексом некадашњег назала предњег реда (*ја* односно *а* иза меких сугласника) забележене су следеће речи: *часть* (83), *предпріятія* (85), *изряданъ* (91), *участвовати* (92), *Военачалникъ* (93), *Началници* (102–103), *обяше* (116), *обятіяма* (115), *участіе* (130), *благопріятія* (140) итд.

4.3.4. Вокално *р* и *л*

Рускословенски (руски) језик се у односу на српскословенски разликовао у погледу вокалних *р* и *л*. Наиме, рускословенски за српскословенско примарно вокално *р* зна за групе *ор* и *ер*, односно за *ол* уместо некадашњег вокалног *л*, док за секундарне вокалне *р* и *л* има групе *ро*, *ре*, *ло* и *ле* [Младеновић, 1989: 36–37]. У Алманаху је забележен мали број примера који имају рускословенске (руске) црте – *ер*: *приверженость* (94), *дерзнули су* (98), *Сербаля* (106), *терпѣніемъ* (112), *утвердѣвааше* (113), *жертва* (143), *милосердія* (177); *ор*: *оскорбе* (97), *оскорбляваю* (147); *ол*: *столпова* (161); *ре*: *окрестна* (103), *учрежденія* (162).

Може се поставити питање да ли примери са *ер* илуструју рускословенски (руски) рефлекс вокалног *р* или је реч о ортографској функцији обележавања вокалног *р*.¹² Наиме, И. Цветковић Теофиловић [2013: 260] утврдила је да се вокално *р* готово редовно означава са *р*, осим у два примера у којима је *ер*. Шири грађа показала је да нема много примера са *ер*. Постоје и такве речи где се у истом корену речи пише и *ер*: *дерзнули су* (98), *милосердія* (177) и *р*: *дрзностно* (130), *дрзновенно* (144), *срдачнымъ* (116), *пресрдечнымъ* (116). Оваква колебања могу указивати на то да група *ер* заправо означава вокално *р*.¹³

¹² О овоме више у Младеновић, 1989: 37.

¹³ Не може се са сигурношћу утврдити да је група *ер* означавала вокално *р* у наведеним славенизмима. Реч *жертва*, са *ер*, употребљава, рецимо, и Димитрије Исајловић, који делимично србизира изговор вокалног *р* [Младеновић, 1989: 103–104]. Речи *терпѣніемъ*,

4.4. Славеносрбизми

У *Банатском алманаху* велики део славенизама чине славеносрбизми – хибридне форме настале у процесу србизације рускословенских (руских) речи, тако да истовремено садрже рускословенске (руске) и српске народне црте (а понекад и српкословенске) [Стијовић, 1992: 94].

Србизација је представљала начин да се одређена рускословенска (руска) реч приближи српском читаоцу и буде му разумљивија [Младеновић, 1989: 57]. На тај начин настао је славеносрпски језик, чија је „властита србизација постала процес који се из деценије у деценију све више појачавао” [Младеновић, 1989: 57].¹⁴ Велики број речи које потичу из рускословенског и руског језика посрбљен је и у *Алманаху*,¹⁵ што не чуди с обзиром на то да је *Алманах* намењен широј читалачкој публици, као и на оријентацију његовог аутора према књижевном језику на народној основи, чијем је развоју *Алманах*, како И. Цветковић Теофиловић [2013: 268] истиче, „несумњиво допринео”. Треба свакако имати у виду и чињеницу да се процес србизирања „завршио негде 20–40-их година XIX века” [Младеновић, 1989: 147].¹⁶

Ми ћемо се осврнути на начине на које је србизација остварена на фонетском, морфолошком и творбеном плану, тј. на то како су добијене хибридне форме.

4.5.1. На фонетском плану србизација се врши у два правца – србизирањем у духу српкословенског језика и у духу српског народног језика.

У духу српкословенског језика србизација се огледа у следећем:

а) србизирани су рускословенски *шч* српкословенском групом *шт*: *преимущество* (110), *возвращеніе* (113), *восхоиштава* (115), *спомошествованія* (124), *суштество* (125), *восхищеніемъ* (126), *возвращаюћу* (132), *прелищенія* (134) и др.;¹⁷

б) у свега неколико примера србизација је остварена употребом српкословенског рефлекса полугласника у префиксу *са-* уместо рускословенског *со-*: *сазиданія* (85), *садружника* (129), *садржавале* (158);

в) рускословенско *ер* замењено је српкословенским (српским) вокалним *р*: *совршено* (188).

милосердія могле су такође да задрже изговор *ер* с обзиром на наставак *-ије*, као и на језички изговор *јата* у првом примеру. С друге стране, у речи *утверђаваше* могли бисмо да рачунамо на изговор вокалног *р* јер је реч посрбљена заменом рускословенске групе *жд* српским *ђ*, као и изменом итеративне основе српским *-ава-*.

¹⁴ О потреби да се речи преводe на српски језик говори још З. Орфелин у предговору *Славеносрпском магазину* када каже да непознате речи треба „по српски управљати” [Младеновић 1989: 56–57]. Србизација је остваривана и у делима Ј. Рајића, Д. Обрадовића, С. Живковића и др. [Младеновић 1989: 58–93; 2002]

¹⁵ Одређене напомене о србизацији даје и Цветковић Теофиловић, 2013.

¹⁶ О србизацији више у: Младеновић, 1989: 54–72, 101–114; 2002 и др.

¹⁷ У речи *звездоштецы* (111) група *шт* добијена је од *чт* (од старијег *чѣт* у глаголу *чѣтити*).

У духу српског народног језика србизација је остварена на следећи начин:

а) готово доследно је финално *л* у духу српског језика: *воспослѣдовао* (85), *восиліо* (104), *воспитавао* (108), *презрѣо* (113), *воспитао* (116) и др.;¹⁸

б) дисимилацијом групе *мн* у *мл*, карактеристичном за српске народне говоре, у неколико примера: *млогочислений* (88), *мложество* (121), *млогорѣчиво* (176);

в) у једном примеру губљењем сугласника *х*: *страовидну* (149), што је једна од особина Тироловог народног језика [Цветковић Теофиловић, 2013: 261];¹⁹

г) србизирање рускословенске групе *ич* остварено је и сугласником *ћ*, а везује се за некадашњи партицип презента актива: *вступаюћему* (121), *дѣйствуюћи* (124), *возвращаюћу* (132) и сл.;²⁰

д) група *жд* србизирана је српским *ђ*: *утверђаваше* (113), *соградъана* (124) и сл.;

ђ) заменом руске групе *вс* српском *св* у заменици *сав*, *сва*, *све*: *посвдневномъ* (139);

е) у једном примеру заменом руског иницијалног *в-* српским *у-*: *уходъ* (93)²¹ и сл.

4.5.2. Како је већ поменуто, утврђено је да Тирол пише језиком који је у морфологији у потпуности у духу народног језика. О томе сведоче и пронађени славенизми – сви су адаптирани у духу народног језика.²² Даћемо само неколико примера као илустрацију: *пришелаца* (95) (ген. мн.), *повѣстѹе* (96) (3. л. јд. през.), *нечаяногъ* (97) (ген. јд.), *оскорбе* (97) (3. л. мн. през.), *приклученіама* (123–124) (дат. мн.), *повторавамъ* (125) (1. л. јд. през.), *наиблагородни* (143) (суперлатив) итд.

4.5.3. На творбеном плану србизација је извршена употребом српских суфикса:

¹⁸ Финално *л* забележено је само у следећим славенизмима: *предѣлъ* (95), *престолъ* (96), *печаль* (109), *престолный* (165).

¹⁹ Осим у наведеној сложеници, која у првом делу основе има реч која је карактеристична и за српски језик, сугласник *х* је у славенизмима стабилан: *хрїстіански* (108), *воздухъ* (115), *восхоштава* (115), *восхищеніемъ* (126), *храненія* (130), *Хрїстіанству* (131) и др. [уп. Цветковић Теофиловић, 2013: 261].

²⁰ Србизирање рускословенске групе *ич* српским народним рефлексом *ћ* у некадашњем партиципу презента актива могло је бити потпомогнуто чињеницом да је формални континуант овог партиципа у виду герунда (глаголског прилога садашњег) био веома жив у српском народном језику. О судбини партиципа у српском књижевном језику и проблемима који се јављају при њиховој лексикографској обради види: Суботић, 1984; Стошић, 2013.

²¹ Јавља се и облик *входъ* (127), али са другачијим значењем.

²² Свега се на неколико места јављају примери са падежним облицима који нису у духу српског народног језика: *именемъ* (91), *под именемъ* (93), *сузе любви* (113) и сл.

а) именичким суфиксом *-ац* са српским рефлексом полугласника: *пришелаца* (95), *земљѡдѡлацъ* (122), *човекољубацъ* (124) и сл.;

б) придевским суфиксом *-ан*, са српским рефлексом полугласника, по-србљен је одређени број славенизама: *изряданъ* (91), *честанъ* (116), *полезанъ* (123), *нештастанъ* (129), *воспитанъ* (130), *немогућанъ* (135) и др.;

в) итеративна основа рускословенских (руских) глагола србизирана је са *-ава-*: *утверђаваше* (113), *восхоштава* (115), *повторавамъ* (125) др.²³

4.5.4. Поред поменутих поступака србизације треба поменути и изговор група *-ле-*, *-не-* и *-л-* уместо *-ље-*, *-ње-* и *-љ-*, што је особина типична за славеносрпски језик [Младеновић, 1979: 118–124]: *обстоятелствама* (92), *укрѡплена* (98), *свидѡтелству* (100), *домостроителство* (110), *храненїя* (130), *ласкателство* (139), *злупотребленїю* (104), *чувствителный* (141) и др.²⁴

5. Иако се нећемо детаљно бавити творбеном структуром ексцерпираних славенизама, даћемо само неке напомене.

5.1. Извесна доследност код издвојених славенизама јавља се при употреби придевског суфикса *-ески* и именичког суфикса *-ество* са рускословенским фонетизмом (в. т. 4.3.1). Поред суфикса *-ество* јавља се и суфикс *-ство* у мањем броју примера: *домостроителство* (110), *любопитствомъ* (127), *злѡдѡйства* (136) и сл.

Суфикс *-тељ*, као одлика књижевног језика, јавља се код славенизама који имају значење *nomina agentis*.

5.2. Одређена доследност постоји и у употреби префикса *во-*, *воз-/вос-* и *со-*, дакле са рускословенским фонетским ликом (в. т. 4.3.1). Префикс *во-* јавља се и у облику *в-* (*вступаюћему* (121), *входъ* (127)), а префикс *со-* и као *са-* (в. т. 4.2.1).

Иако славеносрпски језик за време свог постојања није био нормиран, каснијим проучавањима утврђено је да су ипак постојале одређене тенденције ка нормативности, а оне се, између осталог, огледају у доследној употреби суфикса *-ески* и *-ество* и префикса *во-*, *воз-/вос-* и *со-*, дакле са рускословенским (руским) фонетизмом [Младеновић, 1998: 137–138].

²³ Има и славенизама у којима је србизација у потпуности извршена: *потврђаваю* (83), *наслађаватисе* (146). Поред итеративног *-ава-*, у оба примера рускословенска група *жд* замењена је српским *ђ*, а у првом примеру је србизирано и рускословенско (руско) *ер* вокалним *р*.

²⁴ Уп. Цветковић Теофиловић, 2013: 267.

5.3. Забележени су и славенизми са сложеном основом: *паметодостойны* (86), *любопитный* (87), *млогочисленный* (88), *земљделіе* (88), *Военачалникъ* (93), *единогласно* (100), *благостояніе* (103), *злупотребленію* (104), *домостроителство* (110), *добродѣтелне* (111), *домостроеніе* (112), *родословнымъ* (114), *благодарити* (119), *трудолюбіе* (120), *злополучнога* (112), *земљдѣлацъ* (122), *благородство* (123), *высокоумствуешь* (123), *злополучію* (124), *човеколюбацъ* (124), *великодушіе* (124), *добродѣтелянь* (124), *любопитствомъ* (127), *сластолюбіе* (129), *трудолюбиву* (132), *злодѣйства* (136), *лицемѣрну* (139), *посведневномъ* (139), *благопріятія* (140), *користолюбія* (140), *благодѣтеля* (140), *благоразуміе* (142), *наиблагороднїи* (143), *благополучія* (145), *основоположеніяма* (146), *вѣроисповеданіе* (146), *добродѣтель* (149), *страовидну* (150), *рудоконнымъ* (151), *великолѣпне* (158), *изредноправильный* (158), *средоточію* (163), *млогорѣчиво* (176), *бракосочетанію* (176), *правосудіе* (177), *милосердія* (177) и др.

За неке сложенице нису пронађене потврде у речницима, што може указивати на то да су настале на српском говорном подручју: *Земљписцы* (83), *брдостроенія* (87), *надеждопуный* (121) и сл.²⁵

6. Закључак

Велики број славенизама у *Алманаху* потврђује чињеницу да ове речи у првој половини XIX века и даље чине значајан лексички слој и код оних писаца који су у својим делима писали народним језиком. На тај начин надомешћиван је недостатак српског народног језика углавном на пољу апстрактне лексике (и терминологије).

На фонетском плану јављају се славенизми са рускословенским (руским) фонетским особинама: *воистину*, *воздухъ*, *восхищеніемъ*, *собранію*, *соградъана*, *честь*, *пришествіе*, *преимушество* и др., као и славенизми са српкословенским особинама: *изредноправильный*, *срдачнымъ*, *садржаваю*, *обшество*, *штедроти* итд.

Димитрије Тирол, у складу са својом оријентацијом ка писању српским народним језиком, славенизме у великој мери србизира. С тим у вези велики број славенизама у *Алманаху* чине славеносрбизми. Ове речи су настале различитим процесима србизације на фонетском, морфолошком и творбеном плану. Србизација је на фонетском плану остварена у два правца

²⁵ Зорић [2013: 815] поставља питање да ли под славенизмима треба подразумевати „оригиналне форме настале на српском говорном подручју, али у потпуности у складу са лексичким потенцијалом и творбеним моделима рускословенског/руског језика, које притом нису забележене ни у лексикону рускословенског ни руског језика”. Наведене сложенице нису посведочене у речницима који су нам служили за идентификовање славенизама, као ни у Цет, 1970.

– заменом рускословенских (руских) особина српскословенским или српским народним особинама. Морфолошка србизација је доследно остварена с обзиром на народни карактер језика Димитрија Тирола.

Одређени форманти са фонетским особинама рускословенског (руског) језика готово доследно се употребљавају у ексцерпираним славенизмима. Реч је о префиксима *во-*, *воз-/вос-*, *со-* (у облику *са-* са српскословенским фонетизмом у свега неколико примера), односно суфиксима *-ески* и *-ество*. С друге стране српским суфиксима *-ан* и *-ац* неки славенизми су посрбљени. Знатан број славенизама има сложену основу, а неколико сложеница није забележено у речницима, што може указивати на то да представљају творевине наших писаца.

Анализирани славенизми показују одређену доследност у употреби неких особина у духу рускословенског (руског) језика. Ипак, висок степен србизације славенизама потврђује чињеницу да је овај процес у књижевном језику крајем треће деценије XIX века далеко одмакао.

Извор

Банатски алманах за годину 1827. Димитријем Тиролом састављен.
Прва година. У Темишвару. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=2764&m=1#page/11/mode/1up>.
1. 10. 2015.

Литература

- Даничић, 1863: *Рјечник из књижевних старина српских*, Дио први А–К, Дио други Л–П (Написао Ђ. Даничић), Биоград: Државна штампарија.
- Зорић, 2004: М. Зорић, Речник славенизама и књишких речи у делу *Кратка всемирна историја* Георгија Магарашевића, Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, 35, 69–154.
- Зорић, 2013: М. Зорић, Неколико речи о статусу и идентификацији славенизама, Нови Сад: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, LXI/3, 811–818.
- Ивић, 1986: П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Караџић, 1818: *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима* (Скупио га и на свијет издао Вук Стефановић), Беч.
- Караџић, 1852: *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима* (Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић), Беч: Штампарија Јерменскога манастира.

- Клајн–Шипка, 2010: И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Михајловић, 1972: В. Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, I том (А–Љ), Нови Сад: Институт за лингвистику.
- Михајловић, 1974: В. Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, II том (М–Ш), Нови Сад: Институт за лингвистику.
- Младеновић, 1977: А. Младеновић, Напомене о српскословенском језику, Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XX/2, 1–20.
- Младеновић, 1979: А. Младеновић, Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXII/2, Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић, 1989: А. Младеновић, *Славеносрпски језик. Студије и чланци*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Младеновић, 2002: А. Младеновић, Неке напомене о процесу посрбљивања славеносрпског књижевног језика (друга деценија XIX века), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLV/1–2, Нови Сад: Матица српска, 121–127.
- Петковић, 1935: *Речник црквенословенскога језика* (Израдио прота Сава Петковић), Сремски Карловци.
- Ристић, 1982: С. Ристић, Стана, Морфема -тељ у савременом српскохрватском језику, Београд: *Наш језик* 25/4–5, 189–230.
- Срезњевски, 1983: *Материјали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ*, (Труд И. И. Срезневскаго), Томъ первый А–К, Санктпетербургъ: Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ.
- Срезњевски, 1902: *Материјали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ* (Труд И. И. Срезневскаго), Томъ второй Л–П, Санктпетербургъ: Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ.
- Срезњевски, 1912: *Материјали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ* (Труд И. И. Срезневскаго), Томъ третій Р–А, Санктпетербургъ: Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ.
- Станковић, 1998: *Руско-српски речник* (У редакцији Богољуба Станковића), Нови Сад: Будућност – Матица српска; Москва: Русский язык.
- СТИЈОВИЋ, 1992: С. Стијовић, Светозар, *Славенизми у Његошевим песничким делима*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Стошић, 2013: Ј. Стошић, Лексикографска обрада партиципа у *Речнику славеносрпског језика* (проблеми, могућности и предлог решења), Нови Сад: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, LXI/3, 819–825.
- Суботић, 1984: Љ. Суботић, Судбина партиципа у књижевном језику код Срба у 19. веку, Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, 20, 5–81.

- СЦСРЈ, 1847: *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка*, Томъ I–IV, Санкт-петербургъ: Въ типографіи Императоркой Академии Наукъ.
- Цветковић, 2005: И. Цветковић, *Славенизми у Вуковом Српском рјечнику из 1852, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVIII/1–2, 95–108.
- Цветковић Теофиловић, 2013: И. Цветковић Теофиловић, Напомене о језику Димитрија Тирола, *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната* (Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком, историјском и теолошком факултету у Темишвару) (Приредио: проф. др Михај Радан), Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Цет, 1970: R. Zett, *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen. Die altserbische Periode*, Wien: Böhlau-Verlag, Köln.

Jelena M. Stošić

THE SLAVICISMS IN THE *BANATSKI ALMANAH* (1827)

Summary

The subject of this paper was the analysis of the slavisms in the *Banatski almanah* from 1827. The extracted slavisms were primarily analyzed from the phonetic perspective, and some conclusions were also given from the word-formation aspect. The special attention was paid to the serbo-slavenisms, which belong to the lexical class that was created by the process of serbization of slavisms, as well as to the ways the serbization was accomplished in the *Banatski almanah* (1827). The analysis confirmed that slavisms were very substantial lexical class even in the language of those writers who were writing mainly in the folk language, but in the *Almanah* they were serbified to a large degree. From the phonetics' aspect, serbization had been carried out in the direction of the Serbian-Slavonic language, on the one side, and in the direction of the Serbian folk language, on the other. Considering the folk characteristics of the language of the *Banatski almanah*'s author, all of the slavisms were morphologically adapted in the spirit of the Serbian folk language.